

raz drevja; vse mrgolelo je na tleh pod vejami, kjer sem z bakljo požigaval. Treba je bilo potem le omamljene in na tleh mrgoleče gosenice popolno vničiti, kar se prav lahko zgodi.

Tako narejena gosenična baklja mi je prav dobro služila, zlasti ker sem ž njo tudi gosenično zalogo med vejami vgonobiti mogel.

Škode pri drevju nisem celó nobene zapazil. Sadja je bilo toliko, kakor nikoli poprej. — Tudi letos, ko sem pregledaval drevje, ni bilo videti, da bi bilo to požiganje gosenic drevju kaj škodovalo.

Opomnim naj še, da tudi mojemu sosedu Matevžu Cererju, kateri se posluževa ravno take baklje, je prav izvrstno služila.

Na Vrhniki 4. aprila 1879.

P....o.

Gospodar sam svoj dobiček pobija,

kdor krta na senožetih in na vrtih ubija.

Časnik družbe kmetijske gornje-avstrijske je v svojem najnovejšem listu zopet povzdignil glas na pomoč krtom, kar so tudi „Novice“ mnogokrat uže storile, a ne še z zaželenim vspehom.

Velika sramota je res celó za stareje kmetovalce — piše omenjeni časnik — da še dandanes tega ne vedó, kar uže majhni fantiči v šolah povedati znajo, da krt le od črvov, hroščeve zalege in družega takega mrčesa živi in se nikdar nikoli nobene koreninice ne dotakne; zato je uže danes po pravici zapisan v vrsto najboljih varuhov naših senožet in vrtov.

Pa kaj še? Ne le, da krte mnogi kmetovalci sami preganjajo, nekateri plačujejo še celó take hudo delce, da jim krte lovijo!

Naš krt, ki pokončá sila veliko škodljivcev, kot dobrotnik prekosí še celó škorca, katerega lepo varovati se otroci skoro uže v zibelki učijo.

Pa kaj neki je pregreha krtov, da jih nekateri ljudje tako strašansko preganjajo? Nič družega ne, kot to, da na senožetih in vrtih v manjših ali večjih kupčkah krtine delajo, s katerimi gospodarju pomoč na roko dajejo, da lepo, dobro in rahlo prst izpod zemlje na vrh mečejo in tako rodovitnost senožeti in vrta povekšujejo. In zato jih neumni ljudje ob glavo devajo!

Če tu in tam si kak kosce svojo koso skrha na krtinah, vsaj ni krt tega kriv, ampak le okornost zanikernega kosca. In če je včasih krtin tudi veliko, naj jih bo gospodar vesel, vsaj mu je krt izoral veliko dobre zemlje na vrh. Ali mar krt, ki je gospodarju to dobroto storil, zato zasluži, da se mu za tisti majhni trud, ki ga ima delavec s tem, da krtine ob pravem času razmeče, po življenji streže?!

Poglejmo zdaj, kako živi in kaj dela krt na polji in na vrtu?

Krt živi pod zemljo. Spomladi se napové na senožetih in vrtih s tem, da več ali manj večih ali manjših kupčkov prsti (krtin) na vrh izmeče. S tem, da je več ali manj krtin videti, kaže, da je več ali manj škodljivega mrčesa pod zemljo bilo, katerega je krt zalezoval, da ga je pomoril sebi v živež. Čem več krtin je tedaj kje, tem več škodljivega, korenine rastlin spodjedajočega mrčesa je bilo pod zemljo, za katerim je krt ril, da ga je vlovil. Temu mrčesu je pa mila nam natura odkazala zimsko stanovanje na naših travnikih in vrtih. Ker pa si krt, kakor vsaka druga žival, živeža iskati mora, gre tje, kjer živeža dobí, to je, na polji, senožetih in

vrtih. Ker pa tisti žužeki in črvi, od katerih živi, so jeseni in spomladi pod zemljo bolj pri vrhu, mora krt, ki za njimi streže, svoje poti bolj zgorej si delati in več krtine na zemljo metati. Čem bolj pa se je pozimi in iz začetka spomladi pod zemljo biva, čim mrčes vživel in razrastel tako, da zapustí notranjstvo zemlje, tem manj je krtu potreba, pod zemljo mu riti.

Naj zdaj omenimo še majhnega truda, ki ga krt gospodarju prizadeva s krtinami.

Brž ko je trava toliko dorastla, da se, kakor naši ljudje na kmetih pravijo, vrana pod njo skrije, naj se vелеva hlapcu, kakemu fantu ali kaki dekli, da z vilami ali grabljami razmeče krtine. Uže prvi dež bo potem to dobro prst v zemljo spral, vsa med tem morebiti potlačena travica se bode kmalu zopet vzdignila. Senožet in vrt ne trpita nobene škode, če delavec kaj trave pobodi, in koscu se ni več za koso bati. Se ve, da se mora to majhno delo tolikrat ponavljati, kolikorkrat je potrebno, kajti čem več je na senožeti ali vrtu podzemeljskega škodljivega mrčesa, tem dalje se mudí krt na takih zemljiščih, in se mudí tako dolgo, dokler vrta ali senožeti ni očistil mrčesov. Gotove skušnje kažejo, da so krti take senožeti, ki so bile polne črvov in žužekov, očistili o 3 letih, če se niso preganjali, in tako očistene senožeti so potem 10 let ostale proste mrčesov in krtov.

Krt pa ni bramor, ki živi od rastlinskih korenin in semen in je zato vrtom in senožetem jako škodljiva stvar, ki zasluži, da jo gospodar pokonča.

Zgodovinske stvari.

Najstarejši in najmogočnejši grofje Krajnske.*)

Vse do zdaj na svetlo dane knjige nam Turjačane in Šarfenberge (Svibno-Ostrovharje) za najstarejše plemenite rodovine krajnske dokazujejo, a kritično vendar še ni preiskaval nikdo, je li to tudi res ali ne. — Dandanes se ne verjame vse tako hitro, — treba je stalnih podlag, te pa so listine. Noben kritičen zgodovinar se ne bo dosti brigal za druge spise v tako važnih zgodovinskih stvaréh, posebno, ker nam je znano, kako maloverni (izvzemši Valvazorja in še nekatere druge) so stari zgodovinarji bili.

Res je, da je več naših plemenitih rodov starejših, kakor so listine, al kaj nam pomagajo ti dokazi brez podlage; prvi kritični zgodovinar, ki pride, pa nam vse podere in uniči, posebno zato, ker starodavni pisatelji niso virov pokazovali: od kodi so to ali uno vzeli, včasih se le plemenitažem prilizovaje.

Po tem kratkem uvodu naj stopimo k listinam, katere so nam merodajne, da zvemo, katera plemenita rodovina je najvažnejša v naši sredoveški začetni zgodovini.

Leta 972. je izročil cesar Oton I. Kunonu krajnsko marko (okrajno). Kunon je bival na Goričanah in imenoval se mejnega grofa krajnskega.¹⁾ Ta Kunon je bil dozdevno oče naslednjega Popona grofa Carniolae, in če je res, da je na Goričanah bival, bi se smelo misliti, da se je rodovina krajnskih grofov iz Goričanov začela in pozneje zaradi celozemskega gospodarstva Gorenske se „de Carniola“ zvala.

*) Naj mi oprostijo čitatelji, da po sedanji navadi besedo „krajnski“ napačno pišem, al beseda ta izhaja od „Krajna“ = Grenzland, in ker sem zmirom čital „pokrajna“, „Ukrajna“, okrajna gosposka mesto pokranja, Ukranja itd., zato se držim stoletnega pravopisa, ne pa neutemeljene poprave. Pis.

¹⁾ Klun „Arch.“ I. str. 2.

Leta 974. 30. junija (actum Dribure) je cesar Oton II. podaril Abrahamu palatinskemu grofu (pfalc-grofu) iz Koroške in škofu frižinskemu več krajev v okraju Krajni „in Ducatu praefati Ducis (Henrici) et Comitatu Poponis, quod Carniola vocatur et vulgo Chrainmarcha, — od začetka Žabnice do Selc na reki Sora — „Zoura“.¹⁾

Leta 989. dne 1. oktobra v Frankfurtu. — Cesar Oton II. razširi Abrahamu, frižinskemu škofu l. 974. mu dane podaritve od reke Sore — „Zoura“ do Stresubrod in Dobrave „in Regione vulgari vocabulo Chreine et in Marcha Ducis Henrici et in Comitatu Waltilonis Comitatus situm“.²⁾

Leta 1002. dne 24. novembra (Actum Radispone). Cesar Henrik II. podari frižinskemu škofu Gotšalku fevd ali „praedium ‚Strasista‘ vocatum“ etc. in regione Carniola et in Comitatu Waltilonis comitatus situm.³⁾

Leta 1004. dne 10. aprila (actum Trident). Cesar Henrik II. podari sebenskemu škofu Alboinu „praedium, quod dicitur Veldes, situm in pago Creina nominato in Comitatu Vvatilonis, cum omnibus suis pertinentiis, id est Ecclesiis, Castellis“ etc.⁴⁾

Leta 1011. dne 22. maja (actum Regensburg). Cesar Henrik II. podari frižinskemu škofu Adalbertu „regales mansos 30 inter fluvios majoris et minoris Saurae (et) in Comitatu Oudalrici (I).“⁵⁾

Leta 1040. dne 16. prosinca (actum Augustae) najdemo 5. naslednika iz te rodovine, namreč: Cesar Henrik III. podeli Popo-nu S. Brixinensis, Ecclesie Episcopo v Krajini ležečim posestvom bannsko pravico „in Marchia Creina, in Comitatu Eberhardi Marchionis situm.“⁶⁾

Leta 1058. Cesar Henrik dá v lastino svojemu zvestemu „Anzo“ nominato, tri kraljeva zemljišča v krajih BIZI.^{a)}, DOBELGOGESDORF^{b)}, HERZOGENBACH^{c)} et LIPNACK^{d)} in marcha KREINA. et in comitatu OVDELRICI^{e)} marchionis situs.⁷⁾

Leta 1062. dne 25. oktobra v Avgsburgu. Cesar Henrik IV. podari frižinskemu škofu Ellenhardu kraljeva posestva „in Marcha Histria et in Comitatu Marchionis Udalrici in locis Pyrian et Nevvenburch situs.“⁸⁾

Leta 1067. dne 7. marca (actum Ratispone). Cesar Henrik IV. podari frižinskemu škofu Ellenhardu več z imenom naštetih krajev „in pago Istria in Marchia Oudalrici Marchionis situs.“⁹⁾

Med leti 1067. do 1077. nam še manjka listin, da bi vedeli, kdo je bil ta čas za mejnega grofa te karnsko-gorenske Krajine; to pa je moč še dobiti, ako se bomo vprihodnje bolj zanimali za zgodovino svoje domovine. — Našli smo 6 imen teh grofov Krajne ali Carniole, namreč l. 972. Kunona, l. 974. Popo-na, l. 989 — 1002 — 1004 Valtila, l. 1011. Ulrika, l. 1040. Eberharta, leta 1058—1062—1067. pa zopet

enega Ulrika, ki je bil v ravno onem času mejni grof te „marchije“ ali krajine. — Iz teh listin nam je pa tudi razvidno, da so oni morali najmogočnejši gospodarji deželice „Gorenske“ biti. To nam pa tudi ta okoliščina potrjuje, da jih je deželni vladar za prvake za koroškimi vojvodi, namreč za „mejne grofe Gorenske ali de Carniola — Chrainmarcha“ postavil. Najznamenitejši je pa to, da se Carniola njih grofija imenuje, — in to je ravno, kar njih starodavnost in mogotvo še bolj povzdiguje; kako bi mogli po teh dokazih prepričani, Turjačane in Šarfenberge s to rodovino primerjati? — Od leta 1077. naprej se samo s predikatom „comes = graf“, pa tudi brez teh naslovov nahajajo; zadnji so znabiti le ministeriali? Kedar bode vse gradivo nabrano, potem se bo to uže lože razsodilo. Nam pa zadostuje to, kar smo do sedaj zvedeli, da vemo, kako mogočna, slavna in kako starodavna rodovina je nekdanja naša gorenjska stran posedla. Kaj pa se je pripetilo, da jim je bila njih grofija uzeta in Ogleju dana, to pa je skrito v temoti časa.... Drugače pa jih pod imenom „de Creina in „de Carniola“ mnogokrat nahajamo.

Leta 1154. najdemo v Admontski listini naslednji dve priči podpisani: „Henricus Bris, Meginhalmus de Chreina frater eius“;*) Bris, Pris, Bryse bode menda Briše, Breže ali Periše? Znabiti bi nam kdo to osvetliti vedel, ako je ondi kdaj kak grad stal? Iz Bris je pozneje Preis in morebiti tudi Montpreis, Munparis itd. nastal; Montpreis bi se, kakor listine kažejo, i na Krajnskem kje misliti smel.

* * *

Iz teh malih vrstic je razvidno, kako potrebno bi bilo pri nas društvo, katero bi se z zgodovino naroda pečalo, posebno pa ozir jemalo na listine, katere so neovržljivi viri in temeljita podlaga k dejanski zgodovini naše domovine, kajti, ne samo te listine imajo to novost (razen še družih v ravno teh omenjenih listinah), nego opazil sem še prav mnogo velevažnih zgodovinskih novosti v listinah, katere še nikdo ni osvetil, a vendar so preznamenite, da bi počivale pod prahom arhivov.

Zarad oživljenja zgodovinskega društva sem po vseh krajih stikal, al nisem izhoda našel iz tega labirinta. Prvič treba je tajnika, kateri bi ob enem bil arhivarij; tak pa zahteva 1200 gld. na leto. Tak tajnik ne bi smel se s politiko pečati, in moral bi biti strokovnjak o naši zgodovini, v Ljubljani stanovati in biti nepristransk, edino resnici in virom zgodovinskim udan mož. Društvo moralo bi neodvisno biti in dati enakopravnost latinskemu, nemškemu in slovenskemu jeziku, tako, da bi bilo družnikov in tudi pisateljev vsake vrste. (Ta zadnja opomba je velevažna in stokrat uže preresetljena.) Treba bilo bi tudi, da se cerkveni arhivi ali farni arhivi v tako društvo iz vseh delov domovine vpišejo, ker v cerkvenih listinah iščemo plemenitajev, kateri mnogokrat imajo s cerkvami in samostani skupno zgodovino.

Ta mala opomba naj zadostuje za danes; ako se kdo oglasi, utegnem potem še kaj več povedati; vsakako je stvar velevažna. France Šumi.

Slovensko slovstvo.

* *Slavjanski almanah*. Izdatelj: Radivoj Poznik. Na Dunaji. 1879. 8°. 393. str.

S pravim srčnim veseljem smo pozdravili ta „almanah“, kateri, kolikor znamo, doslé še nima vrstnika v Slovanih, kar se tiče mnogobrojnosti, in skoraj bi

*) Zahn Urk. für St. I. 345.

*

1) „Mittheil. für Krain“ 1847. str. 22.

2) „Mittheil. für Krain“ 1847. str. 22.

3) „Mittheil. für Krain“ 1847. str. 23.

4) „Mittheil. für Krain“ 1847. str. 23.

5) „Mittheil. für Krain“ 1847. str. 26. — (et) in (I.) sem priložil za bolji razum.

6) „Mittheil. für Krain“ 1847. str. 26.

7) „Mittheil. für Krain“ 1854. str. 21.

a) Bišata? b) Depalavas? c) Potok pri Komendi? d) Lipnik v Trebnjem? = Lipnak bi mogel i na Gorenjskem biti, ker slovenska marka ni spadala pod Krajino. Znabiti, da vé kdo kako pojasnilo dati; samo unstran Ljubljance in Save ne sme biti, ker tam ni Carniolae.

8) „Mittheil. für Krain“ 1847. str. 26.

9) „Mittheil. für Krain“ 1847. str. 26.